

Rodzicielstwo jako zanikający wyznacznik dorosłości¹

Parenthood as a disappearing determinant of adulthood

<https://doi.org/10.34766/fer.v59i3.1307>

Agnieszka Lisiecka-Bednarczyk^a ✉

^a Dr Agnieszka Lisiecka-Bednarczyk, <https://orcid.org/0000-0001-6132-2757>, Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu

✉ Autor korespondujący: agnieszka.lisiecka-bednarczyk@pwt.wroc.pl

Abstrakt: Artykuł ma charakter analityczny. Został opracowany na podstawie literatury naukowej, familiologicznej, głównie pedagogicznej, socjologicznej i psychologicznej. Celem artykułu jest analiza pojęcia rodzicielstwa w kontekście zmian społecznych i przeobrażeń w rozumieniu rodzicielstwa przez młodych dorosłych. Głównym problemem badawczym podjętych analiz teoretycznych jest odpowiedź na pytanie czy rodzicielstwo jest zanikającym wyznacznikiem dorosłości? W artykule zostały przedstawione problemy demograficzne i społeczne związane ze zmniejszającą się liczbą urodzeń dzieci i osób w wieku produkcyjnym planujących prokreację. Zaprezentowano przemiany myślenia o rodzinie i rodzicielstwie, jakie nastąpiły w Polsce w ciągu ostatniego wieku, a szczególnie ostatnich 30 lat. Przedstawiono upowszechniające się nowe formy rodzinne (DINKS) i dobrowolną bezdzietność, odrzucanie dorosłości, opóźnioną dorosłość i gniazdownictwo. Czytelnik może zapoznać się z zagadnieniem gotowości młodych dorosłych do rodzicielstwa. Tu opisane zostały podstawowe wyznaczniki dorosłości, w tym rodzicielstwo. Mimo opisanych zmian rodzicielstwo wciąż zachowuje ważne miejsce w rozwoju młodych dorosłych. Może być również opisywane jako ważny atrybut dorosłości. Można jedynie stwierdzić, że przestało być wyznacznikiem obligatoryjnym dorosłości. Zaprezentowane rozważania teoretyczne mogą być inspiracją do podjęcia badań wśród młodych dorosłych. Przedstawione problemy skłaniają również do refleksji edukacyjnych – w jaki sposób wspierać młodzież w ich przygotowaniu do dorosłości, w tym rodzicielstwa.

Słowa kluczowe: rodzicielstwo, rodzina, gotowość do rodzicielstwa, młodzi dorośli

Abstract: The article is of an analytical nature. It was developed based on scientific, familiological, mainly pedagogical, sociological and psychological literature. The aim of the article is to analyse the concept of parenthood /parenting in the context of social changes and transformations in the understanding of parenthood/parenting by young adults. The main research problem of the theoretical analyses undertaken here is to answer the question of whether parenthood is a disappearing determinant of adulthood. The article presents demographic and social problems related to the decreasing number of children being born and of working-age people planning procreation. It presents changes in the way of thinking about family and parenthood that have occurred in Poland over the last century, and especially the last 30 years. It shows the dissemination of new family forms (DINKS) and voluntary childlessness, postponement of adulthood, delayed adulthood, and prolonged cohabitation with parents (referred to as "boomeranging"). The reader may become acquainted with the issue of the readiness of young adults for parenthood and parenting. The basic determinants of adulthood, including parenthood, are described here. Despite the changes mentioned, parenthood and parenting still retains an important place in the development of young adults. It can also be described as an important attribute of adulthood. However, it may only be concluded that parenthood has ceased to be an obligatory determinant of adulthood. The theoretical considerations presented here may provide inspiration for undertaking research among young adults. The problems presented also encourage educational reflection – how to support young people in their preparation for adulthood, including parenthood and parenting.

Keywords: parenting, parenthood, family, readiness for parenting, young adults

Wprowadzenie

Liczba urodzeń w Polsce, szczególnie po 1990 roku, gwałtownie spada i nie gwarantuje prostej zastępowalności pokoleń. Wprowadzenie programu Rodzina 500 plus na krótko wpłynęło na wzrost wskaźnika dzietności, w 2017 roku na 100 kobiet w wieku 15-49 lat przypadało około 145 dzieci, co oznacza, że wskaźnik dzietności wynosił 1,45 (*Postawy prokreacyjne*

kobiet, 2023, s. 1; Szaltys, 2023, s. 10). Niepewność związana z pandemią SARS-CoV-2 przyczyniła się jednak do dalszego obniżenia wskaźnika dzietności do 1,33 w 2021 roku (tamże, s. 1). Maleje również odsetek kobiet planujących potomstwo, zamierzenia prokreacyjne w nieodległej przyszłości najczęściej deklarują głównie kobiety w wieku 30-34 lata (31%),

1 Publikacja powstała w ramach grantu 09/2022 „Przygotowanie młodych dorosłych do założenia rodziny”, Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu.

a niewiele rzadziej – w wieku 25-29 lat (27%) (*Postawy prokreacyjne kobiet*, 2023, s. 1; por. także: *Bariery zamierzeń prokreacyjnych*, 2023; Szałtys, 2023).

Zmiany demograficzne bezpośrednio i pośrednio wskazują na upowszechnianie się alternatywnych form życia małżeńskiego i rodzinnego, m.in. kohabitacji, monoparentalności, życia razem, ale osobno (LAT)², jak również dobrowolnej bezdzietności (Garncarek, 2014, s. 98; por. także: Matysiak, 2014). Pojawiła się nowa forma życia rodzinnego – pracująca para z wyboru bezdzietna (DINKS)³ (Liberska, Matuszewska, 2014, s. 124; por. także: Brągiel, Górnicka, 2020, s. 66-68; Ostrowska, 2020; Tomaszewska, 2017). Powszechnym staje się odroczone dorosłość, czyli zjawisko nierealizowania zadań rozwojowych przez młodych dorosłych (Brzezińska, 2016, s. 24-26; 2017, s. 26-29, 60-61; Daszykowska-Tobiasz, 2023). Pojawia się również problem tzw. gniazdownictwa, czyli egzystowanie młodych dorosłych w wieku 25-34 lata wspólnie z rodzicami w domu rodzinnym (Barszcz, 2019; Bieńko, Kwak, Rosochacka-Gmitrzak, 2017).

Analizy demograficzne w krajach europejskich, również w Polsce, ukazują przemianę zachowań związanych z zakładaniem rodziny: wzrasta znaczenie kohabitacji, podnosi się wiek kobiet rodzących pierwsze dziecko, zwiększa liczba urodzeń pozamałżeńskich, spada chęć zawierania małżeństw, zmniejsza się liczba dzieci w poszczególnych rodzinach, zauważalny jest problem bezdzietności (*Bariery zamierzeń prokreacyjnych*, 2023; Matysiak, 2014; *Postawy prokreacyjne kobiet*, 2023; Szałtys, 2023). Zauważa się także przemiany intymne i emocjonalne rodziny, które wynikają z „kruchości związków” (Slany, 2020, s. 21-22). Spadek liczby zawieranych małżeństw i wzrost związków kohabitacyjnych uważa się za przejaw deinstytucjonalizacji małżeństwa, zwraca się również uwagę na osłabienie obligatoryjności norm regulujących zachowania jednostek w sferze rodzicielstwa (Taranowicz, 2022, s. 8).

Ważnym problemem społecznym staje się dziś *child penalty* („kara za macierzyństwo”), czyli wpływ rodzicielstwa na sytuację zawodową kobiet (Pałka, 2024, s. 1). Aktywność zawodowa kobiet po urodze-

niu pierwszego dziecka spada, a spadek aktywności zawodowej związany z rodzicielstwem jest jednym z głównych determinantów nierówności w dochodach rodziców na rynku pracy (tamże, s. 8).

Z jednej strony znaczenie zakładania rodziny i rodzicielstwa jako koniecznego etapu dorosłego życia w społeczeństwie słabnie, z drugiej strony obecność dziecka w życiu ludzi i rodzin stanowi gwarancję przetrwania i rozwoju (Cieślińska, 2014, s. 282). Dziecko współcześnie staje się „wyrafinowanym projektem” (Bieńko, 2020), którego realizacja wymaga wielorakich inwestycji i pełnego rodzicielskiego zaangażowania, przy braku jednoznacznych wytycznych, co jest celem tego projektu i jak powinien być wdrażany w życie (Taranowicz, 2022, s. 10).

1. Rodzicielstwo

W literaturze angielskojęzycznej rozróżnia się dwa terminy odnoszące się do rodzicielstwa: *parenting* oznacza przyjęcie i pełnienie roli rodzica i realizację zadań związanych z rodzicielstwem, zapewnienie dziecku zaspokojenia potrzeb i umożliwienie mu rozwoju, wychowanie dziecka, natomiast *parenthood* to posiadanie dzieci, stanie się rodzicem także przez przypadek, w sposób nie dobrowolny (Kwak, 2008, s. 19).

We współczesnych rodzinach zauważa się wiele zmian, między innymi w zakresie funkcji, ról, struktury, stylu życia, trwałości relacji interpersonalnych, które są przedmiotem badań, analiz i refleksji naukowej, szczególnie w naukach społecznych (Opozda, 2023, s. 123). Mimo tych zmian rodzicielstwo wciąż zachowuje stałe i niezbywalne atrybuty, takie jak: wychowanie, kształcenie i zapewnienie dziecku opieki, czyli stworzenie optymalnych, adekwatnych i możliwych warunków do jego rozwoju. Niewątpliwym atrybutem rodzicielstwa jest także niezbywalność więzi, jaką rodzic buduje z dzieckiem, ciągłość, nieodwracalność i permanentność bycia rodzicem (Opozda, 2017, s. 21).

Z perspektywy psychologicznej rodzicielstwo może być rozumiane jako „duże wyzwanie”, może scalać, wzmacniać poczucie wspólnoty lub osłabiać

2 LAT: Living Apart Together – życie razem, ale osobno.

3 DINKS: Double Income, No Kids – podwójny dochód, żadnych dzieci.

małżeństwo. Rodzicielstwo oznacza przejście do nowego okresu dla związku, transformację z systemu skoncentrowanego na potrzebach dorosłych do koncentracji na dziecku, przez co dostarcza „certyfikatu” ku dorosłości. Rodzice, którzy jako dzieci byli traktowani sprawiedliwie, cenieni i kochani, prawdopodobnie tak będą traktować swoje dzieci (Płopa, 2011). Z kolei nieprawidłowe relacje między rodzicami dziecka, ich niedojrzałość, nieumiejętność zaspokojenia potrzeb własnych i dziecka, nieumiejętność rozumienia i regulowania własnych emocji i brak pomocy w radzeniu sobie z emocjami dziecka, agresywna komunikacja, tworzenie wrogiej atmosfery to środowisko zaburzające obraz relacji rodzinnych (Lisiecka-Bednarczyk, 2023). Rodzice, którzy doświadczyli odrzucenia, alienacji, konfliktu czy wrogości świadomie bądź nie będą powielać schematy wychowawcze lub świadomie je zmieniać, „przepracowywać”, aby ich dzieci nie doświadczyły podobnego losu (Płopa, 2011; por. także: Lisiecka-Bednarczyk, 2023).

Rodzicielstwo, jako podmiotowy, współzależny i całościowy proces oraz wielopoziomowy obszar działalności, opierający się na relacjach interpersonalnych, niezależnie od tego, czy rodzina jest środowiskiem wartościowym, czy dysfunkcyjnym, oddziałuje na dziecko i na rodzica (Błasiak, 2019, s. 10, 94; Brągiel, Matyjas, Segiet, 2021, s. 71-83; Matyjas, 2023; Opozda, 2017, s. 22; Płopa, 2011).

Rodzicielstwo wiąże się z przeżywanym stresem, o którego intensywności decydują takie czynniki, jak: 1) stopień, w jakim dana osoba chce zostać rodzicem, 2) dotychczasowe doświadczenia w pełnieniu roli rodzica, 3) przejrzystość wymagań roli rodzicielskiej, 4) ilość i jakość wsparcia dostępna w początkowych fazach jej pełnienia (Płopa, 2011, s. 21). Rodzicielstwo zawiera również pozytywne, szczególnie doznania, wielu rodzicom daje poczucie treści, celu, spełnienia, zaangażowania, podnosi wartość ich życia, jest źródłem pozytywnych, głębokich uczuć,

popodzu do rozwoju. Wyzwaniem rodzicielskim jest jednocześnie dbanie o jakość związku i rozwój dziecka, rozwój dziecka i własny rozwój, równoważenie granicy pomiędzy rodziną generacyjną a rodziną prokreacji i pomiędzy rodziną a pracą (Płopa, 2011) czy łączenie rodzicielstwa ze studiami (Mleczek, Pustułka, Sarnowska, Buler, 2019).

Lucyna Bakiera (2023, s. 15) podkreśla wartość wymiaru intrapsychicznego rodzicielstwa, doświadczenia siebie jako autora opieki i wychowania, pełniącego funkcję regulacyjną względem działań podejmowanych wobec dziecka. Pogłębia opis rodzicielstwa z perspektywy interpersonalnej – relacji rodziców z dzieckiem, dopełniając aspekt międzyosobowy. Intrapsychiczny wymiar rodzicielstwa staje się również interesujący i ważny w perspektywie zmian społeczno-kulturowych wpływających na doświadczenie rodzicielstwa (tamże, s. 20). Ten intrapsychiczny wymiar rodzicielstwa można odnaleźć w takich kategoriach, jak: „współczucie wobec samego siebie” (Żmuda, 2024), „samowspółczucie” (Rojewska, 2023) czy „autokreacja rodzicielstwa” (Wąsiński, 2018).

2. Przemiany myślenia o rodzicielstwie

Różne dyscypliny i subdyscypliny naukowe podejmują problem rodzicielstwa. Zauważa się dziś różnice pokoleniowe w rozumieniu, a nawet definiowaniu rodziny, rodzicielstwa i dzieciństwa (Brągiel, Górnicka, 2020; Ostrowska, 2020; Tchorzewski, 2020). W tych samych rodzinach funkcjonują dziś osoby, które w różny sposób doświadczyły dzieciństwa i rodzicielstwa⁴.

Przemiany myślenia o rodzicielstwie ujawniają się w analizach badań młodzieży z ostatnich 30 lat. Anna Kwak (2008-2009), analizując badania z przełomu wieków, wskazuje na ważność dla ówczesnej

4 W 2023 roku w Polsce ogromną popularność zyskała książka „Chłopki. Opowieść o naszych babkach” Joanny Kuciel-Frydyszak (2023). Autorka, opierając się na archiwaliach z początków XX wieku, przedstawia sytuację wiejskich kobiet i dzieci, naznaczoną ciężką pracą, biedą, wojną i przemocą. Publikacja pozwala zrozumieć doświadczenie wielu rodzin w Polsce, wywołując falę dyskusji o epigenetyce i dziedzicznej traumie. Dopiero w XX wieku bowiem dzieciństwo i rodzicielstwo zyskały nowego wymiaru, w związku z upowszechnieniem się edukacji, a zapewnienie poprzez dobrą edukację dostatniej i szczęśliwej przyszłości stało się ważnym celem wychowawczym. Nastąpiła również zmiana w roli dziecka w rodzinie – od wartości ekonomicznej do emocjonalnej (Błasiak, 2017, 33-34). Dopiero w XX wieku zaczęto również upowszechniać idee podmiotowości i praw dziecka (Kwak, Mościskier, 2002, Frączek, 2020).

młodzieży celów życiowych opartych na tradycyjnych wartościach. Najważniejsze dla młodego pokolenia były: udane życie rodzinne, interesująca praca, a także miłość i przyjaźń. Większość z nich przewidywała, że za 10-15 lat będzie żyć w sformalizowanych związkach małżeńskich (dopuszczając poprzedzenie go związkiem nieformalnym) i mieć dzieci – najczęściej dwoje (tamże, s. 59-63).

Badania realizowane w 2003 roku przez Iwonę Przybył (2003) wykazały, że status kobiety był określany w terminach życia rodzinnego, a macierzyństwo i małżeństwo były głównym sposobem identyfikacji kobiety z własną płcią. Kobiety realizującą się zawodowo, nie opiekującą się domem i rodziną identyfikowano negatywnie jako „starą pannę”, „pozbawioną ciepła domowego ogniska”, zasługującą na litość. Kobiety, która zdecydowała się sama wychować dziecko, na ogół uważano za „nieudacznicę” lub „źle się prowadzącą pannę z dzieckiem”. Rodzenia dzieci oczekiwano od wszystkich zamężnych kobiet, a bezpłodność traktowana była jako „tragedia, porażka, kryzys”. Brak dziecka, „wyrazu miłości małżeńskiej”, był odbierany jako dowód miłości „niepełnowartościowej, bezowocnej, niestabilnej” i pozbawionej silnych podstaw. Macierzyństwo było „nakazem, obowiązkiem małżonków”, a społeczeństwo poszukiwało środków i sposobów, dzięki którym mógł być zachowany ten „odgórnie ustalony porządek” (tamże, s. 51).

Badania z 2007 roku na próbie 2351 osób w wieku od 18 do 26 lat wykazały, że podstawową i upragnioną formą życia rodzinnego dla młodzieży było małżeństwo posiadające przynajmniej jedno dziecko (Biernat, Dyczewski, Sobierajski, Szulich-Kałuża 2007). Uważano, że małżeństwo i rodzina mają charakter wspólnotowy i instytucjonalny jednocześnie, jako instytucje odrębne, lecz ściśle z sobą powiązane i względnie trwałe. Trzy czwarte badanych (75,1%) uważało, że małżeństwo ma i będzie mieć w przyszłości duże znaczenie (tamże, s. 139). Osoby, które wysoko ceniły małżeństwo, na pytanie „Co będzie dla nich ważne za 25 lat?” najczęściej wybierały odpowiedzi: „dobrze rozumiem się z dziećmi” (61,05%), „mam dzieci” (54,4%), „jestem żonaty/ jestem mężatką” (53,2%) (tamże, s. 139). Wśród powodów skłaniających do zawarcia małżeństwa najczęściej wskazywali oni na: miłość do partnera –

68,9%, chęć wspólnego posiadania dzieci – 52,1%, uzyskanie poczucia bezpieczeństwa – 34,6% (tamże, s. 141). Badana młodzież bardzo wysoko ceniła sobie posiadanie dzieci i najczęściej preferowała dwójkę dzieci we własnej rodzinie, następnie trójkę oraz większą liczbą dzieci (częściej niż jedno dziecko). Blisko 88% badanych jednoznacznie stwierdziła, iż chce mieć dzieci, a tylko 2,2% zdecydowanie nie wyrażało takiej chęci. Z kolei 10% młodych ludzi jeszcze nie wiedziało, czy chce mieć dzieci w przyszłości (tamże, s. 145-149).

Podobne badania przeprowadziła Iwona Taranowicz (2015) wśród 45 studentek II roku pracy socjalnej Uniwersytetu Wrocławskiego. Definiując rodzinę młode kobiety stwierdzały, że są to po prostu określone osoby, „kobieta i mężczyzna albo rodzice i dzieci: kobieta i mężczyzna czy rodzice tej samej płci, rodzice z dziećmi lub bez” (tamże, s. 76). Wskazywano także, chociaż znacznie rzadziej, że jest to zbiór osób, grupa, niekiedy podając swego rodzaju definicje np. „rodzina to grupa pierwotna, to kobieta i mężczyzna żyjący razem w związku sformalizowanym bądź nie, posiadający dzieci bądź nie” (tamże, s. 76). Kobiety określały rodzinę wspólnotą, zwracały uwagę na określony typ więzi, całościowo i emocjonalnie wiążący jej członków w sieć wzajemnych zależności, powinna dawać poczucie bezpieczeństwa i wsparcie, miejsce dające emocjonalne zakotwiczenie. Badane studentki nie utożsamiały rodziny z zawarciem małżeństwa. Pojawiło się odejście od wymogu sformalizowania związku, a także akceptacja dla związków jednopłciowych. Nawet posiadanie dziecka nie było oceniane jako konieczny warunek istnienia rodziny. Wśród badanych 45 studentek 33 zadeklarowały chęć założenia rodziny i zawarcia małżeństwa, 4 zadeklarowały, że nie planują ani małżeństwa, ani rodziny, 7 miało zamiar założyć rodzinę, ale nie zamierzało formalizować związku, jedna osoba już była w związku, miała dziecko i planowała ślub (tamże, s. 79). Wśród badanych przeważała przeświadczenie o ważności trwałości małżeństwa i opinia, że decyzja o rozstaniu jest podejmowana zbyt szybko, bez starania o utrzymanie związku. Osoby planujące małżeństwo, głównie ze względu na religię, uważały rozwód za przejaw lekkomyślności, braku odpowiedzialności i podjęcia starań o utrzymanie związku. Obok siebie funkcjonowały przekonania uznające

rodzinę, a przede wszystkim małżeństwo, za możliwy lecz niekonieczny wybór formy życia, świadomie odrzucające macierzyństwo i uznające rozpad związku w sytuacji, gdy przestaje być satysfakcjonujący oraz przekonania bliższe tradycyjnemu ujęciu rodziny jako związku nierozzerwalnego i opartego na małżeństwie (tamże, s. 80-82, 87).

Pojawienie się społeczeństwa rynkowego, ze wszystkimi jego konsekwencjami, stanowi istotny czynnik warunkujący zachowania prokreacyjne, również współczesnych Polaków (Garncarek 2014, s. 106). Problemy współwystępujące z gospodarką wolnorynkową, takie jak: inflacja, bezrobocie, trudności z instytucjonalną opieką dla dzieci, brak miejsc w żłobkach i przedszkolach, trudności z zakupem własnego mieszkania, wydłużony okres edukacji, podejmowanie pracy zarobkowej przez kobiety, wzrost indywidualizmu, dążenie do samorealizacji w sferze zawodowej, nacisk na jakość życia i jakość spędzania wolnego czasu, a także sekularyzacja i liberalizacja norm są uważane za jedne z głównych czynników odpowiedzialnych za zmiany w procesie formowania rodziny – nie sprzyjają podejmowaniu decyzji o urodzeniu dziecka i przyczyniają się do odkładania macierzyństwa (Mynarska, 2011, s. 227-228). Aspekty związane z pracą zawodową i chęć uzyskania stabilizacji na rynku pracy przed podjęciem decyzji o zostaniu rodzicem są kluczowymi czynnikami odpowiedzialnymi za opóźnianie rodzicielstwa. Poza tym brak odpowiedniej dojrzałości psychicznej przeciwdziała formowaniu się intencji prokreacyjnych, podczas gdy brak pracy, mieszkania czy niewystarczające środki finansowe utrudniają realizację tych intencji. Niewystarczające zasoby materialne są argumentem, aby rodzicielstwo odkładać w czasie, ale nie by z niego zrezygnować (tamże, s. 238).

Jak piszą Anna Mitręga i Małgorzata Biedroń (2014, s. 65), „jeszcze stosunkowo niedawno nauki pedagogiczne zajmowały się rodzinami niepełnymi w kontekstach ocierających się o patologie, a określenie „samotna matka” miało wyraźnie stygmatyzujące konotacje, niosło znamiona bezradności i potencjalnych dewiacji życia rodzinnego”. Badania Mitręgi i Biedroń odpowiadają na pytanie, jakie czynniki sprawiają, że rodziny z jednym rodzicem

wywiązują się z zadań wynikających z funkcji socjalizacyjno-wychowawczej, a jakie mogą zagrażać ich efektywnej realizacji. Większość biorących w nich udział samotnych rodziców potrafiła pełnić swoje funkcje, wpisywała się w otoczenie społeczno-kulturowe, umiała podołać zadaniom (tamże).

Współcześnie rodzicielstwo przedstawia się w kategoriach wolności prokreacyjnej, demokratyzacji życia rodzinnego, kształtowania bliskiej relacji z dzieckiem, dbania o jego zdrowie, prawidłowy rozwój, zapewnienie dobrego startu w dorosłe życie, ale również w kontekście „marketingu parentingowego”, czyli komercjalizacji rodzicielstwa i dzieciństwa i globalizacji rynku produktów dla dzieci i rodziców (Bieńko, 2020).

Dla zrozumienia przemian w rozumieniu rodzicielstwa, ważne jest podkreślenie zmiany w zakresie ról rodzicielskich. Zauważa się dzisiaj zmianę w podsystemie rodzicielskim (od zależności i podporządkowania w kierunku demokratyzacji, partnerstwa, równości) oraz nowy model macierzyństwa i ojcostwa: żona-matka stała się pełnoprawną i niezależną partnerką męża we wszystkich sferach życia małżeńsko-rodzinnego, a mąż-ojciec przestał być „głową” rodziny (Matyjas, 2023, s. 32, 35). Demokratyzacja rodziny, zmiany prawne i postęp medycyny mają wpływ na prokreację poprzez oddanie rodzicom (szczególnie matce), a nie presji społecznej czy zewnętrznym nakazom, decyzji / świadomego wyboru odnośnie do posiadania (bądź nie) dziecka, kontroli prokreacji (Bragiel, Matyjas, Segiet, 2021, s. 98), a nawet kontroli życia dziecka poczętego. Demokratyzacja stosunków małżeńskich, humanizacja stosunków rodzinnych może również sprzyjać demokratyzacji, humanizacji i podmiotowości dziecka i wychowaniu opartemu na dialogu, autentyczności, zaangażowaniu, budowaniu więzi i współdziałaniu (Błasiak, Dybowska, 2020; Ostrouch-Kamińska, 2017).

3. Bezdziethość

Funkcja prokreacyjna rodziny rozumiana była dotąd jako zapewnienie ciągłości społeczeństwa i gwarancja dla małżonków zaspokojenia intymnych potrzeb w sposób społecznie akceptowany.

Obecnie funkcja prokreacyjna rodziny nie jest już uważana za obligatoryjną (Walęcka-Matyja, Janicka, 2021, s. 24). Akceptowane społecznie zaczyna być nie wypełnianie tej funkcji (lub odkładanie) przez małżeństwa, realizowanie zadań prokreacyjnych poza małżeństwem, zauważa się większe możliwości sterowania prokreacją, co uzasadnia się wzrostem indywidualizmu jednostek (orientacją na wykształcenie i sukces zawodowy) oraz wysokimi kosztami wychowania potomstwa (Walęcka-Matyja, Janicka, 2021; Walęcka-Matyja, 2014).

Współcześnie decyzje prokreacyjne i rodzicielskie rozumie się jako sferę prywatną, które mogą być realizowane bez zawarcia związku małżeńskiego (Taranowicz, 2022, s. 7). W ciągu ostatnich 30 lat przesunął się wiek najwyższej płodności kobiet z grupy wieku 20-24 lata do grupy 25-29, a obecnie także do grupy 30-34 lata (Szałtys, 2023, s. 12; por. także: *Barriere zamierzeń prokreacyjnych*, 2023; *Postawy prokreacyjne kobiet*, 2023). Przedłużające się odwlekanie decyzji o posiadaniu potomstwa ukazuje się także jako jedną z możliwych przyczyn zmniejszenia się średniej liczby dzieci w poszczególnych rodzinach czy bezdzietności (Mynarska, 2011, s. 227). Zaangażowanie zawodowe kobiet utrudnia lub uniemożliwia ich plany macierzyńskie. Trudności wynikające z łączenia opieki nad dzieckiem z pełnym zaangażowaniem w pracę, lęk przed utratą pracy powodować mogą rezygnację z macierzyństwa (Mitrega, Biedroń, 2014, s. 66).

Bezdzietność od wielu lat zauważana jest jako problem społeczny. Warto rozpocząć rozważania od analizy znaczeń, jakie bezdzietności nadawano w Polsce jeszcze 20 lat temu. Badania Iwony Przybył (2003) wykazały, że bezdzietność najczęściej (66,7%) kojarzona była z takimi negatywnymi odczuciami jak „pustka, niespełnienie, cierpienie”. Bezdzietne kobiety przez 71,1% badanych postrzegane były jako nieszczęśliwe, niespełnione, cierpiące, z licznymi kompleksami („jest nieszczęśliwa, nie znajdzie samospelnienia w życiu, czuje się gorsza od tych, które mogą mieć dzieci, zazdrości im, życiowa tragedia, jest uparta, zgryźliwa”). W badaniach tych pejoratywnych określeń w stosunku do kobiet bezdzietnych nie używało 20% ankietowanych, podkreślając, że kobiety niepełne mogą mieć inne cele życiowe niż rodzicielstwo i bezdzietność nie odbiera im wartości.

Bezpłodni mężczyźni byli stygmatyzowani przez 61,5% ankietowanych („jest jak roślina bez korzenia, nie jest do końca mężczyzną, nie czuje się zrealizowany, bo być mężczyzną to między innymi spłodzić syna”), a ponad 27% ankietowanych wyraziło opinię, że niepełny mężczyzna jest tak samo wartościowy jak ojciec. Nieliczni stwierdzili, że bezpłodny mężczyzna „jest bardziej akceptowany przez społeczeństwo, wina przierzucana jest na kobietę, rzadziej jest z tego powodu nieszczęśliwy niż kobieta, znajduje się w lepszej sytuacji niż kobieta” (tamże, s. 54-55).

Obecnie również analizuje się niechcianą / niezamierzoną bezdzietność w kontekście poronień, niepełności i jej leczenia, problemów ze znalezieniem odpowiedniego partnera do założenia rodziny, czy adopcji (Wąsiński, 2018). Zmiany demograficzne wymuszają analizy planów prokreacyjnych kobiet (*Barriere zamierzeń prokreacyjnych*, 2023) oraz przyczyn barier prokreacyjnych (*Postawy prokreacyjne kobiet*, 2023). Pojawiają się równocześnie nowe znaczenia nadawane bezdzietności, jak dobrowolna bezdzietność, bezdzietność z wyboru. Dobrowolna bezdzietność rozumiana jest jako świadome nieposiadanie dziecka z wyboru, z własnej woli (Garncarek, 2022, s. 118) i jako jedna z alternatywnych form życia rodzinnego, określana jest oznaką przemian w istocie i funkcjach współczesnej rodziny (tamże, s. 127). Związki DINKS, odrzucające świadomie rodzicielstwo, pojawiają się coraz częściej w Polsce (Liberska, Matuszewska, 2014, s. 124, por. także: Brągiel, Górnicka, 2020, s. 66-68, Ostrowska, 2020, Tomaszewska, 2017). Bezdzietność z wyboru prezentowana jest przez dokonujących tego wyboru jako styl nowoczesny, który, w przeciwieństwie do dzietności, nie pociąga za sobą kosztów finansowych, a generuje oszczędności, nie wymusza zmian w dotychczasowym życiu, niesie obietnicę fascynującego życia, skoncentrowanego na zaspokajaniu własnych potrzeb, aspiracji i dążeń (Cieślińska, 2014, s. 282-283). Atrakcyjnymi możliwościami życiowymi, wskazywanymi przez bezdzietnych, są: rozwijanie swojego hobby, aktywność towarzyska, podróże i możliwość konsumpcyjnego stylu życia. Jako wybór, a nie konieczność, dobrowolna bezdzietność postrzegana jest jako wynik tendencji ponowoczesnych (Garncarek, 2014, s. 114).

Emilia Garncarek realizowała badania odpowiadające na pytanie o przyczyny niepodejmowania roli rodzicielskiej przez młodych wykształconych Polaków (Garncarek, 2014, 2022). Badane kobiety rezygnujące świadomie z rodzicielstwa wymieniały następujące przyczyny podejmowania decyzji o bezdzietności: 1) ekonomiczne: obawy o stabilność finansową, chęć zapewnienia sobie oraz żonie/mężowi możliwości zaspokajania różnych potrzeb, realizacja konsumpcyjnego stylu życia, 2) obawa przed samotnym „dźwiganiem” obowiązków związanych z rodzicielstwem/opieką nad ewentualnym potomstwem, 3) osobiste predyspozycje i potrzeby – brak miejsca w koncepcji siebie na bycie rodzicem, 4) negatywne nastawienie do dzieci, 5) ważność rozwoju osobistego, chęć utrzymania aktywnego życia, możliwość mobilności czy realizacja własnego hobby, 6) traumatyczne przeżycia z dzieciństwa (nadużywanie alkoholu przez rodziców, rozwód rodziców), 7) obawy zdrowotne (poród jako akt niebezpieczny dla zdrowia kobiety bądź dziecka), 8) obawy związane z utratą dotychczasowej atrakcyjności fizycznej, 9) przekonanie, że rodzicielstwo to stan nieodwracalny, 10) przekonanie, że utrzymanie obecnego poziomu intymności i bliskości fizycznej z partnerem będzie niemożliwe, gdy pojawi się dziecko, 11) przekonanie, że powstrzymanie się przed powoływaniem na świat kolejnych ludzi jest szlachetnym uczynkiem (ze względu na przeludnienie świata), ale również, że 12) świat jest pełen zagrożeń i nie można mieć pewności, że ewentualne potomstwo będzie miało udane życie (Garncarek, 2014, s. 106-108). Z kolei jako przyczyny dobrowolnej bezdzietności mężczyzn badaczka wymienia: 1) uniknięcie negatywnych doświadczeń związanych z obowiązkami rodzicielskimi, wzięciem odpowiedzialności za dziecko, pogorszeniem relacji partnerskich i stratami finansowymi, 2) utrzymanie dotychczasowego (zadowalającego) dobrobytu materialnego, 3) możliwość samorealizacji osobistej, budowanie pozycji zawodowej, doświadczanie radości życia, budowania/utrzymywania zadowalające relacje z partnerem (Garncarek, 2022, s. 127).

4. Gotowość do rodzicielstwa współczesnych młodych dorosłych

Kategorie: moratorium, osiągnięcie dorosłości, transycja w dorosłość, młodzi dorośli czy wczesna dorosłość to określenia fazy przejściowej pomiędzy młodością a dorosłością, która w obecnych czasach znacznie się wydłużyła (Grotowska-Leader, 2019). Przyjmuje się, że jest to okres pomiędzy 18 a 30 r.ż., a nawet nieco później, w którym głównym zadaniem rozwojowym jest pozytywne rozwiązanie kryzysu *intymność vs. izolacja*⁵, znalezienie własnego miejsca w systemie relacji społecznych – osiągnięcie zdolności do wejścia w bliską relację i stworzenie z inną osobą intymnego związku, znalezienie sposobów samorealizacji, adekwatnych do warunków, w jakich żyje oraz zintegrowanie doświadczeń z różnych obszarów własnej działalności (Pastwa-Wojciechowska, 2023, por. także: Lisiecka-Bednarczyk, 2023).

Społeczne wyznaczniki / markery dorosłości, jak: 1) ukończenie edukacji, 2) pierwsza praca, 3) wyprowadzka z domu rodzinnego i prowadzenie samodzielnego gospodarstwa domowego, 4) wchodzenie w związek małżeński czy 5) urodzenie dziecka mają dziś miejsce w coraz starszym wieku, co powoduje rozciągnięcie procesu stawania się dorosłym. Dziś w określeniu dorosłości dominuje potrzeba zabezpieczenia bytu oraz zdobywania umiejętności i kompetencji głównie w obszarze zawodowym, w drugiej kolejności młodzi wchodzą w dorosłość poprzez poszukiwanie możliwości zaspokajania potrzeby autonomii i niezależności czy relacji (Wiszejko-Wierzbicka, Kwiatkowska, 2018).

Anna I. Brzezińska (2016) definiuje *odrączenie dorosłości* jako świadomą strategię młodych ludzi, konsekwencję powstrzymywania się od podjęcia najważniejszych wyborów na rzecz eksperymentowania, sprawdzania różnych możliwości i ścieżek (dorosłość jako wyzwanie, część projektu własnego życia), a towarzyszące młodym ludziom ze strony bliskich osób moratorium na dorosłość odczytywane jest przez

5 Jeden z etapów rozwoju tożsamości według Erika H. Eriksona. Osoby w okresie wczesnej dorosłości (między 19/20 a 35 r.ż.) uznaje się za kształtujące własną przestrzeń życiową, pozytywne rozwiązanie kryzysu *intymność vs. izolacja*, oznacza zdolność do wejścia w bliską relację i stworzenie z inną osobą intymnego związku, a założenie rodziny, wraz z rozpoczęciem kariery zawodowej, staje się w tym okresie konstytutywnym celem rozwojowym (Erikson, 2002).

nich jako realizacja ich prawa do samostanowienia i wolnych wyborów (tamże, s. 24-26). Z kolei *dorostłość opóźniona* jest przez czynniki ponadjednostkowe, głównie ekonomiczne i strukturalne, ograniczony dostęp do zasobów i sieci wsparcia (dorostłość jako ryzyko i unikana tak długo, jak to możliwe). Brzezińska wskazuje na brak wsparcia (nie tylko finansowego, ale także emocjonalnego i poznawczego) w najbliższym środowisku, możliwe ograniczenia fizyczne czy zdrowotne oraz indywidualne zasoby jednostki (tamże, s. 25).

W większości państw europejskich, również w Polsce, obserwuje się wzrost wspólnego mieszkania dorosłego dziecka w domu rodzinnym (Kwak, 2017, s. 12). Analiza sytuacji polskich „gniazdowników”, czyli młodych dorosłych (w wieku 25-34 lat) mieszkających nadal z rodzicami wyłania 4 ich typy: 1) „lokatorzy z wyboru” – efekt własnej decyzji (dla wygody lub zaspokojenia potrzeb afiliacyjnych) i pewnego rodzaju strategii życiowej (dająca poczucie bezpieczeństwa, łagodząca lęk przed samotnością), młodzi pracują zawodowo, dokładają się lub nie do budżetu rodzinnego, w sytuacji znalezienia partnera czy istotnej zmiany zawodowej (np. awans) wyprowadzają się od rodziców; 2) „zakładnicy”, dzięki socjalizacji zmuszani do mieszkania z rodzicami, czują się odpowiedzialni za rodziców, są od nich „zależni emocjonalnie”, nie próbują zmienić swoich warunków; 3) „niezaradni życiowo”, dla których mieszkanie z rodzicami to sposób na życie, nie planują wyprowadzenia się, nie mają celów, kwalifikacji, ochoty do pracy i nie chcą tego zmieniać – zwykle są bezrobotni, zależni od rodziców i programów społecznych, bezradni i nieudolni; 4) „rezydenci z przymusu”, ich mieszkanie z rodzicami (z którymi nie są silnie związani) wynika z finansowej konieczności lub czasowych problemów w relacjach (tamże, s. 15-16).

Indywidualistyczne postawy moderują odroczenie dorostłości. Moratorium jest nie tylko okresem opóźnienia dorostłości, lecz także etapem intensywnej, chociaż często nieuświadomionej pracy nad sobą. Dominującym sposobem wejścia w dorostłość stał się obecnie czas zawieszenia zobowiązań, dany młodym ludziom, by mogli poszukiwać, odkrywać i przygotowywać się do podjęcia określonych zadań (Bieńko, 2017, s. 39-40). W zdecydowanej większo-

ści młodzi ludzie deklarują dzisiaj chęć posiadania potomstwa, 8% badanych osób w wieku 18-40 lat deklaruje, że nie chce mieć dzieci (*Bariery zamierzeń prokreacyjnych*, 2023, s. 2).

Zauważa się również potrzebę rozwoju wewnętrznego i zdobywania wiedzy o samym sobie czy kształtowania kompetencji natury psychicznej, poszukiwania autonomii wewnętrznej, jako nową jakość myślenia o dorostłości w kategoriach refleksji nad samym sobą, dążenia do osiągnięcia dojrzałości psychicznej (Wiśzejko-Wierzbicka, Kwiatkowska, 2018).

Podsumowanie i wnioski

Współcześnie zauważa się zmiany demograficzne, przemiany myślenia o rodzinie i rodzicielstwie, upowszechniają się nowe formy rodzinne i normalizują samotne rodzicielstwo i dobrowolna bezdzietność. Brak podjęcia decyzji i działań w zakresie ukończenia edukacji, podjęcia pracy, autonomii i uniezależnienia od rodziców, zbudowania trwałego związku / małżeństwa czy urodzenia i wychowania dziecka jest pewnego rodzaju zawieszeniem pomiędzy młodzieńczością a dorostłością. Nie podejmowanie tych działań, szczególnie rodzicielstwa, może być podyktowane okolicznościami poza decyzją człowieka, który chce je realizować (problemy zdrowotne, materialne, brak odpowiedniego partnera), ale może być także świadomą decyzją. Wypełnienie tych zadań nie oznacza również dojrzałości. Samo posiadanie dzieci nie gwarantuje odpowiedzialnego wypełniania roli rodzicielskiej. Rodzicielstwo (biologiczne, zastępcze, adopcyjne) może być wyrazem i sprawdzianem dojrzałości osobowej człowieka dorosłego.

Mimo opisanych zmian rodzicielstwo wciąż zachowuje ważne miejsce w rozwoju młodych dorosłych. Może być traktowane jako ważny atrybut dorostłości, staje się również swoistym sprawdzianem dla dojrzałości i odpowiedzialności. Można jedynie stwierdzić, że rodzicielstwo przestało być wyznacznikiem obligatoryjnym dorostłości. Dojrzałość i odpowiedzialność można realizować również w inny sposób. Nie można jednoznacznie stwierdzić, czy za dobrowolną bezdzietnością kryją się postawy niedojrzałości i egocentryzmu czy odpowiedzialności.

Zaprezentowane rozważania teoretyczne mogą być inspiracją do podjęcia badań wśród młodych dorosłych. Przeobrażenia myślenia o rodzinie i rodzicielstwie prowokują do postawienia pytania o to, jak współcześni młodzi dorośli postrzegają rodzicielstwo, jakie znaczenia nadają rodzicielstwu i jak postrzegają siebie w roli rodzica. Szczególnie interesujący wydaje się wymiar intrapsychiczny rodzicielstwa, czyli doświadczenie siebie jako autora opieki i wychowania.

Obserwuje się dzisiaj wiele zmian i przeobrażeń rodzicielstwa, które z kolei powodują zmiany i przekształcenia w procesach wychowania i socjalizacji. Dlatego wskazuje się na ważną rolę pedagogów we wspieraniu rodziny, a przede wszystkim rodziców, którzy nadają kształt rodzinie, wychowują i socjalizują

przyszłe pokolenia (Błasiak, 2019, s. 171). Przedstawione problemy skłaniają do refleksji edukacyjnych, tym bardziej, że wśród młodych ludzi zauważa się potrzebę rozwoju wewnętrznego, zdobywania wiedzy o samym sobie i kształtowania kompetencji rodzicielskich. Warto zastanowić się, szczególnie w kontekście propozycji wycofania od przyszłego roku szkolnego ze szkół przedmiotu „wychowanie do życia w rodzinie”, w jaki sposób podjąć zadania edukacji i wsparcia młodzieży do podejmowania wyzwań i ról rodzinnych, również tych związanych z rodzicielstwem, jak wspierać młodzież i młodych dorosłych, jako potencjalnych przyszłych rodziców, którzy dokonują autokreacji własnego rodzicielstwa.

Bibliografia

- Barriere zamierzeń prokreacyjnych, Komunikat z badań nr 87* (2023). M. Omyła-Rudzka (oprac.). Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej. (Za:) https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2023/K_087_23.PDF (dostęp: 07.01.2024).
- Barszcz, P. (2019). Zjawisko gniazdowości w krajach Unii Europejskiej – skala, przyczyny, skutki. *Casus Polski. Acta Universitatis Lodzianis. Folia Sociologica*, 69, 35-51. <https://doi.org/10.18778/0208-600X.69.03>
- Bierńko, M. (2017). Dorosłe dzieci mieszkające z rodzicami – refleksyjny obraz siebie. (W:) M. Bierńko, A. Kwak, M. Rosochacka-Gmitrzak (red.). (2017). *Wciąż jeszcze w gnieździe rodzinnym? Socjologiczne spojrzenie na młodych dorosłych*, 39-96. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Bierńko, M. (2020). Wyrafinowane projekty, dawniej znane pod nazwą dzieci. (W:) M. Bierńko, M. Rosochacka-Gmitrzak, E. Widel (red.), *Obrazy życia rodzinnego i intymności*, 167-180. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Biernat, T., Dyczewski, L., Sobierajski, P., Szulich-Kałuża, J. (2007). Wyobrażenia młodzieży w Polsce o małżeństwie. *Pedagogia Christiana*, 1(19), 137-155.
- Błasiak, A. (2017). (Nowy) wymiar rodzicielstwa – wybrane aspekty. (W:) D. Opozda, M. Leśniak (red.), *Rodzicielstwo w wybranych zagadnieniach pedagogicznych*, 29-43, Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Błasiak, A. (2019). *Między (nie)obecnością a zaangażowaniem. Rodzicielstwo rekonstruowane w ponowoczesności*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie.
- Błasiak, A., Dybowska, E. (2020). Personalistyczny wymiar dialogu w relacji rodzic-dziecko jako strategia wychowania rodzinnego. (W:) A. Lisiecka-Bednarczyk (red.), *Dialog w rodzinie. Problemy dialogu w rodzinie i możliwości wsparcia rodziny*, 19-34. Wrocław: Papieski Wydział Teologiczny.
- Bragiel, J., Górnicka, B. (2020). *Rodzina w kręgu ponowoczesnych przemian i wyzwań niepełnosprawności*, Kraków: Impuls.
- Bragiel, J., Matyjas, B., Segiet, K. (2021). *Rodzina – rodzicielstwo – odpowiedzialność. Perspektywa pedagogiki społecznej*. Opole: Uniwersytet Opolski.
- Brzezińska, A.I. (2017). *Tożsamość u progu dorosłości. Wizerunek uczniów szkół ponadgimnazjalnych*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych.
- Brzezińska, A.I., (2016). Dorastanie do dorosłości: odraczane czy opóźnione. (W:) A.I. Brzezińska, W. Syska (red.), *Ścieżki wkraczania w dorosłość*, 23-47. Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Adama Mickiewicza.
- Cieślińska, B. (2014). Bezdzielnosc jako styl życia, oś jako styl życia. *Pogranicze. Studia Społeczne*, 24, 277-292. <https://doi.org/10.15290/pss.2014.24.15>
- Daszykowska-Tobiasz, J. (2023). Odroczone wejście w dorosłość. (W:) P.T. Nowakowski, (red.). *Jaka jest współczesna młodzież?*, 73-84. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.
- Erikson, E.H. (2002). *Dopełniony cykl życia*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Frączek, Z. (2020). O dziecku i dzieciństwie oraz sytuacji dziecka w rodzinie ponowoczesnej. (W:) K. Jakubiak, R. Grzybow-ski (red.), *Rodzina i dziecko w zmieniającym się świecie. Perspektywa historyczna i pedagogiczna*, 233-248. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Garncarek, E. (2014). Dobrowolna bezdzielnosc a przemiany tożsamości płci współczesnych kobiet i mężczyzn. *Acta Universitatis Lodzianis, Folia Sociologica*, 51, 97-116.
- Garncarek, E. (2022). Voluntary childless men: socio-cultural reasons why young Poles are not assuming a parental role. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 18(1), 112-130. <https://doi.org/10.18778/1733-8069.18.1.06>
- Grotowska-Leader, J. (2019). Od redaktorki: Osiągnięcie dorosłości i młodzi dorośli jako kategorie analiz socjologicznych. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 15(4), 6-12. <https://doi.org/10.18778/1733-8069.15.4.01>
- Kuciel-Frydyszak, J. (2023). *Chłopki. Opowieść o naszych babkach*. Warszawa: Marginesy.
- Kwak, A. (2008-2009). Rodzina i młodzież. Teoria i badania. *Młodzież a rodzina. Roczniki Socjologii Rodziny*, XIX, 51-70.
- Kwak, A. (2008). Społeczny i indywidualny wymiar rodzicielstwa. (W:) A. Kwak (red.) *Rodzicielstwo między domem, prawem, służbami społecznymi*, 17-39. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.

- Kwak, A. (2017). Wprowadzenie. Czy inna droga do dorosłości współcześnie? (W:) M. Bieńko, A. Kwak, M. Rosochacka-Gmitrzak (red.), *Wciąż jeszcze w gnieździe rodzinnym? Socjologiczne spojrzenie na młodych dorosłych*, 9-38. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Kwak, A., Mościskier, A. (2002). *Rzeczywistość praw dziecka w rodzinie*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Liberska, H., Matuszewska, M. (2014). Modele funkcjonowania rodziny. Style wychowania. (W:) I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia Rodziny*, 115-139. Warszawa: PWN.
- Lisiecka-Bednarczyk, A. (2023). Rodzinne uwarunkowania przygotowania młodych dorosłych do założenia rodziny. *Edukacja Dziecka*, 7, 197-214.
- Matyjas B. (2023). Współczesne rodzicielstwo w perspektywie pedagogiki. *Roczniki Pedagogiczne*, 15(4), 25-47. <https://doi.org/10.18290/rped23154.2>
- Matysiak, A. (red.) (2014). *Nowe wzorce formowania się i rozwoju rodziny w Polsce. Przyczyny oraz wpływ na zadowolenie z życia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Mitrega, A., Biedroń, M. (2014). Solo-rodzice jako alternatywa tradycyjnych ról rodzicielskich. *Acta Universitatis Lodziansis, Folia Sociologica*, 51, 65-77.
- Mleczo, I., Pustułka, P., Sarnowska, J., Buler, M. (2019). Nowe oblicza konfliktu ról wśród młodych Polek i Polaków w świetle łączenia rodzicielstwa ze studiami i pracą zawodową. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 15(4), 106-129. <https://doi.org/10.18778/1733-8069.15.4.06>
- Mynarska, M. (2011). Kiedy mieć dziecko? Jakościowe badanie procesu odraczania decyzji o rodzicielstwie. *Psychologia Społeczna*, 3(18), 226-240.
- Opozda, D. (2017). Zróżnicowane rodzicielstwo – zarys refleksji. (W:) D. Opozda, M. Leśniak (red.), *Rodzicielstwo w wybranych zagadnieniach pedagogicznych*, 19-28. Lublin: KUL.
- Opozda, D. (2023). Zmiany w wychowaniu w rodzinie w opinii osób w okresie późnej dorosłości. Komunikat z badań, *Roczniki Pedagogiczne*, 15(4), 123-137. <https://doi.org/10.18290/rped23154.7>
- Ostrouch-Kamińska, J. (2017). Demokratyzacja relacji małżeńskich i rodzicielskich we współczesnych rodzinach. *Roczniki Pedagogiczne*, 9(4), 5-17. <https://doi.org/10.18290/rped.2017.9.4-1>
- Ostrowska, U. (2020). Współczesna rodzina w ujęciach terminologicznych. (W:) K. Jakubiak, R. Grzybowski (red.), *Rodzina i dziecko w zmieniającym się świecie. Perspektywa historyczna i pedagogiczna*, 189-214. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Pałka, M. (2024). *Rodzicielstwo i rynek pracy: child penalty w Polsce*, Komunikat z badań nr 9/2024, Ministerstwo Finansów, (Za:) <https://www.gov.pl/web/finanse/no-9-2024-m-palka-rodzicielstwo-i-rynek-pracy-child-penalty-w-polsce> (dostęp: 10.06.2024).
- Pastwa-Wojciechowska, B. (2023). Młodzi dorośli – niedostrzegane pokolenie czy zaniedbany obszar badawczy. (W:) E. Widawska (red.), *Młode pokolenie w (nie)przyjaznym świecie – konteksty teoretyczne, metodologiczne i praktyczne*, 267-278. Kraków: AT Wydawnictwo. <https://doi.org/10.59862/z5xC2vB7>
- Plopa, M., (2011). Rodzicielstwo jako wyzwanie dla małżeństwa: perspektywa teorii systemowej. (W:) H. Liberska, A. Malina (red.), *Wybrane problemy współczesnych małżeństw i rodzin*, 15-41. Warszawa: Difin.
- Postawy prokreacyjne kobiet. Komunikat z badań nr 3 (2023)*. M. Omyła-Rudzka (oprac.). Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej. (Za:) https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2023/K_003_23.PDF (dostęp: 7.01.2024).
- Przybył, I. (2003). Naznaczanie społeczne i samonaznaczanie osób niepełnych. *Roczniki Socjologii Rodziny*, 15, 47-61.
- Rojewska, E., (2023). Samowspółczucie z perspektywy parantologicznej. *Roczniki Pedagogiczne*, 15(4), 109-122. <https://doi.org/10.18290/rped23154.6>
- Slany, K. (2020). Różnorodność typów rodzin, różnorodność praktyk w rodzinach. (W:) M. Bieńko, M. Rosochacka-Gmitrzak, E. Wideł (red.), *Obrazy życia rodzinnego i intymności*, 19-29. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Szałtys D. (oprac.) (2023). *Sytuacja demograficzna Polski do 2022 r.*, Warszawa: Główny Urząd Statystyczny. (Za:) https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5468/40/3/1/sytuacja_demograficzna_polski_do_2022.pdf (dostęp: 7.01.2024).
- Taranowicz, I. (2015). Rodzina i jej znaczenie w świadomości studentek pracy socjalnej. (W:) Taranowicz, I., Grotowska, S. (red.), *Rodzina wobec wyzwań współczesności. Wybrane problemy*, 74-88. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Arboretum.
- Taranowicz, I. (2022). Życie rodzinne w czasach niepewności – wyzwania i dylematy. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 18(1), 6-13. <https://doi.org/10.18778/1733-8069.18.1.01>
- Tchorzewski, A.M., de (2020). O potrzebie redefinicji rodziny oraz jej miejscu w naukach pedagogicznych. (W:) K. Jakubiak, R. Grzybowski (red.), *Rodzina i dziecko w zmieniającym się świecie. Perspektywa historyczna i pedagogiczna*, 215-232, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Tomaszewska, J. (2017). Childfree? Praktyki dyskursywne osób bezdzietnych z wyboru w Polsce. *Tematy z Szewskiej*, 2(19), 67-84. <https://doi.org/10.23734/tzs.2017.2.67.84>
- Wałęcka-Matyja, K. (2014). Role i funkcje rodziny. (W:) I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny*, 95-114. Warszawa: PWN.
- Wałęcka-Matyja, K., Janicka, I. (2021). *Rodzina jako wartość. Analiza psychologiczna wartości rodzinnych*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Wąsiński, A. (2018). *Autokreacja małżonków bezdzietnych do wielowymiarowego rodzicielstwa adopcyjnego. Perspektywa pedagogiczno-antropologiczna*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Wiszejko-Wierzbicka, D., Kwiatkowska, A. (2018). Wchodzenie w dorosłość. Ogólnopolskie badanie młodych Polaków w wieku 18-29 lat. *Studia Socjologiczne*, 229(2), 147-176. <https://doi.org/10.24425/122467>
- Żmuda, A. (2024). Self-compassion as a resource in the parenting role, *Quarterly Journal Fides et Ratio*, 58(2), 9-17. <https://doi.org/10.34766/fetr.v58i2.1267>